

Міжнародна економіка

Олена БУЛАТОВА

**ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ
ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ****Резюме**

Визначено та проаналізовано новий напрям розвитку інтеграційних процесів у сучасному світовому господарстві – трансконтинентальну інтеграцію, досліджено потенціал її розвитку на прикладі основних моделей регіональної інтеграції – європейської, північноамериканської, азійсько-тихоокеанської. Запропоновано науково-методичний підхід до оцінки потенціалу розвитку регіональних інтеграційних процесів на основі використання інтегрального показника потенціалу розвитку інтеграційних процесів, що враховує інтенсивність впливу внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку інтеграційної взаємодії, застосування якого для комплексного компаративного аналізу потенціалу розвитку інтеграційних процесів дає змогу надати узагальнювальну комплексну та кількісну характеристику процесів регіональної інтеграції, які відбуваються у світовому господарстві в рамках певних регіональних моделей.

Ключові слова

Глобальна регіоналізація, регіональна інтеграція, регіоналізація, трансконтинентальна інтеграція, регіональні інтеграційні об'єднання, моделі розвитку регіональної економічної інтеграції.

© Олена Булатова, 2014.

Булатова Олена, докт. екон. наук, професор, Маріупольський державний університет, Україна.

Класифікація за JEL: F20, F50.

Бурхливий розвиток процесів регіоналізації у світовому господарстві в другій половині XX століття сприяв розвитку нових регіональних теорій, які розглядали різні аспекти розвитку регіонів і стали науково-методологічною основою подальших досліджень регіональної економіки, регіоналізації, регіоналізму, регіоналістики. Парадигма глобального розвитку активізувала дослідницькі пошуки, пов'язані з дослідженням взаємодії різних рівнів глобалізації та регіоналізації, розвитком концепцій регіонального зростання та планування, регіональної конкуренції, до яких належать наукові розробки А. Скотта, М. Сторпера (регіоналізація глобального простору) [30, 33], Ф. Черу (концепція регіону як самостійного актора в системі сучасних міжнародних відносин) [10], Г. Снукса (глобальна стратегічна модель переходу) [32], П. Агшюн, Б. Джохансона, П. Ромера та ін. (теорія ендогенного зростання) [7, 17, 21, 28], М. Портера, Ч. Карлссона, Х. Сіберта, М. Енрайта (концепції регіональної конкуренції) [11, 18, 26, 31], П. Кругмана, Е. Венайблза, М. Фудтжити (нова економічна географія) [12, 20], У. Ваннопа, М. Гедеса, Дж. Бенінгтона (концепції регіонального планування та партнерства) [13, 35], М. МакДжинніса (концепція біорегіоналізму) [23], Дж. Новотні, А. Родрігез-Позе, А. Роволіса та ін. (концепція конвергенції та дивергенції регіонів) [25], М. Кітінга, Д. Родріка, Ч. Віплоса, Б. Хеттне та ін. (новий регіоналізм) [16, 19, 27], В. Чужикова (теорія глобальної регіоналістики) [6], А. Спартака (концепція глобального регіоналізму) [4]. Незважаючи на те, що держави залишаються головними гравцями в геополітиці, регіони, підкреслює Е. Мансфілд [22], розглядаються вже як життєво необхідний елемент архітектури в системі сучасного світового господарства.

Мета даної статті – визначити сутність нового напрямку розвитку інтеграційних процесів – трансконтинентальної інтеграції, з'ясувати особливості її розвитку в основних моделях регіональної інтеграції, що розвиваються в сучасному світовому господарстві, та запропонувати відповідний інструментарій інтегральної оцінки потенціалу розвитку інтеграційних процесів, до яких залучено країни світу та регіональні інтеграції об'єднання.

У результаті поглиблення інтеграції на мікро-, мезо-, макро-, мега-, мета-рівнях, за ступенем та глибиною охопту національних економік, її секторів та галузей, між країнами утворюється особливий міждержавний економічний простір, який стає базовою основою регіоналізації світової економіки і має відповідний вплив на розвиток глобальної інтеграції. Формування нових еко-

номічних регіонів у світовому господарстві вже не обмежується такими традиційними географічними факторами, як наявність сировини або близькість до ринків. З точки зору технологічного розвитку вони швидше зумовлені наявністю таких факторів, як спроможність до інновацій та «динамізм місцевих громад, які, постійно адаптуючись, навчилися поєднувати конкуренцію і співробітництво» [3]. Це дає змогу виділити, окрім континентальної інтеграції, і такий напрям розвитку інтеграційних процесів, як *трансконтинентальна інтеграція*, що являє собою цілеспрямований процес створення міждержавного економічного простору між країнами, які не мають спільних кордонів та перебувають у різних регіонах / континентах світу, у рамках котрого встановлюється відповідна форма (етап) регіональної інтеграції, а її основним завданням є сприяння міжнародній конкурентоспроможності країн-інтегрантів.

У попередніх дослідженнях обґрунтовано, що в структурі сучасного світового господарства сформовано певні просторові сегменти – регіони як підсистеми світового господарства, основними з яких виступають регіоні-тріади, у рамках котрих розвиваються найбільш прогресивні моделі регіональної інтеграції – європейська, північноамериканська та азійсько-тихоокеанська [1, с. 176–228]. Провідна роль у розвитку трансконтинентальної інтеграційної взаємодії належить, насамперед, США, ЕУ, від стратегічних ініціатив яких певною мірою залежатимуть інтеграційні процеси в країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також характер двостороннього співробітництва з іншими потужними акторами світового господарства. І хоч в основі міжрегіональних діалогів містяться питання розвитку торгових відносин, протягом останніх років активно обговорюються напрями розвитку комплексної співпраці, що охоплює також сферу науково-технічної взаємодії, співробітництво в енергетичній сфері, розвиток ринку праці, охорону навколишнього середовища, питання сталого розвитку загалом, а також політичні питання (протидія тероризму, порушення прав людини, наркобізнес, кіберзлочинність тощо).

Європейська модель регіональної інтеграції. Певне ослаблення позицій ЕУ у світовому господарстві вимагає визначення відповідних пріоритетів інтеграційної складової стратегії розвитку об'єднання, які пов'язані не лише з поглибленням внутрішньорегіональних інтеграційних процесів (внутрішній прояв інтеграційної складової), а й з урахуванням впливу процесів глобальної інтеграції, що, у свою чергу, вимагає забезпечення більшої відкритості та взаємовигідних умов співпраці на зовнішніх ринках основних майбутніх партнерів ЕУ (зовнішній прояв інтеграційної складової розвитку).

Зовнішній прояв інтеграційної складової стратегії розвитку ЕУ пов'язаний із поширенням інтеграційної взаємодії з країнами-сусідами об'єднання, передусім через реалізацію європейської політики сусідства (*European Neighbourhood Policy, ENP*), а також із розвитком трансконтинентальної інтеграційної взаємодії за участю ЕУ для забезпечення високої міжнародної конкурентоспроможності об'єднання у світовій економіці. Політика

сусідства реалізується за кількома векторами: Північний вимір (з 1999 року), Східне партнерство (з 2009 року), Євросередземноморське партнерство, або Середземноморський союз (з 2008 року, до цього – Барселонський процес), та проект Чорноморської синергії (з 2008 року), і спрямована на впровадження привілейованих відносин між EU та країнами-сусідами, заснованими на взаємній прихильності до загальних цінностей.

Пріоритетними напрямками співробітництва в рамках проекту Північного виміру (*Northern Dimension, ND*) визначено розвиток інфраструктури (транспортної, комунікаційної, енергетичної), охорону навколишнього середовища, співпрацю у сфері освіти та науки, розвиток торгівлі та інвестицій, спільну боротьбу зі злочинністю та співпрацю задля безпеки. У рамках проекту реалізують кілька ініціатив: Екологічне партнерство Північного виміру, Партнерство у сфері охорони здоров'я та соціального захисту, Партнерство у сфері транспорту та логістики, Партнерство у сфері розвитку культури тощо.

Східне партнерство охоплює шість країн (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Україна) і має багатосторонній вимір, який охоплює шість найважливіших сфер взаємодії EU з країнами-партнерами, кожна з яких, у свою чергу, передбачає конкретні напрями співпраці за визначеними напрямками: демократія, належне управління та стабільність; економічна інтеграція та зближення з політикою EU; енергетична безпека; контакти між людьми; взаємодія з іншими зацікавленими сторонами та горизонтальне співробітництво. Політика та практична реалізація програм Східного партнерства створює умови для прискорення політичного об'єднання та поглиблення економічної інтеграції між EU та країнами-партнерами Східної Європи, у тому числі за рахунок створення всеохоплювальної зони вільної торгівлі (*Deep and Comprehensive Free Trade Areas, DCFTAs*), формування якої сприятиме поглибленню лібералізації торгівлі та інвестицій, наближенню до стандартів EU. Інтеграційна взаємодія країн-партнерів EU в рамках Східного партнерств відрізняється і залежатиме від характеру розвитку переговорного процесу у відповідних сферах кожної країни.

Середземноморське партнерство (*Euro-Mediterranean Partnership, EUROMED*) охоплює шістнадцять країн Північної Африки та Близького Сходу, які розташовано на півдні EU. Розвиток інтеграційної взаємодії за цим вектором розвивається в рамках відповідних Євросередземноморських угод про асоціацію, укладених між EU та країнами регіону, дію яких спрямовано на спільну реалізацію регіональних та субрегіональних проектів у сфері економіки, навколишнього середовища, енергетики, охорони здоров'я, міграції, культури і туризму тощо. Дорожньою картою розвитку Євросередземноморської торгівлі (2010 р.) передбачено завершити укладання угод у регіоні (за типом Північ-Південь і Південь-Південь); реалізувати конкретні ініціативи з розвитку торговельного партнерства та бізнесу; забезпечити органічне включення регіональних угод типу Південь-Південь до Євросередземноморської

зони вільної торгівлі як важливого елемента для створення повноцінної зони вільної торгівлі регіоні.

Проект Чорноморської синергії (*Black Sea Synergy*), спрямований на поглиблення співпраці EU з країнами регіону, який охоплює різні групи: Греція, Румунія, Болгарія – країни члени EU, Туреччина – кандидат до приєднання EU, шість пострадянських країн – Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Росія, Україна. Фактично, підхід EU складається з кількох напрямів [8, с. 16–17]: по-перше, EU стимулює регіональну економічну співпрацю та розвиток інтеграції шляхом демократичних реформ, зміцнення інституційного потенціалу, відновлення економіки і створення сильного громадянського суспільства; по-друге, розвиток взаємодії відбувається на двосторонній основі, що впливає на динаміку регіоналізму; й нарешті, EU реалізує диференційовану стратегію щодо Росії, Туреччини та країн-партнерів у рамках Європейської політики сусідства, а звідси – різне ставлення з боку останніх до європейських ініціатив. Регіон Чорного моря має особливе значення для розвитку EU. Розвиток Чорноморської зони економічного співробітництва (*Black Sea Economic Cooperation, BSEC*) покликаний забезпечити стабільний розвиток держав-учасниць, які щойно вступили в першу фазу розвитку регіональної співпраці.

Політика сусідства, яку реалізує EU (особливо це стосується програм Східного партнерства, Чорноморської синергії, Євросередземноморського партнерства), фактично, дає змогу визначити відповідну «європеїзацію» країн регіону. Не йдеться про однозначне розширення інтеграційного об'єднання, однак через конкретні регіональні програми співробітництва EU сприяє проведенню реформ у країнах, модернізації економік, інституційному розвитку відповідно до європейських норм та принципів.

Глибока інтеграція в рамках EU стала важливою умовою розвитку міжнародної конкурентоспроможності європейських виробників на зовнішніх ринках. Ситуація на світових ринках вимагає адекватного реагування й прийняття відповідної стратегії інтеграційного розвитку з іншими країнами світу, без чого неможливо посилити позиції національних компаній на міжнародних ринках, підвищити їх конкурентоспроможність. Розмір ринку EU передбачає значний вплив на характер розвитку двосторонніх торговельних переговорів. EU є відкритою економікою з високоефективними ринковими механізмами, що має позитивний вплив на підвищення добробуту бізнесу і споживачів у країнах об'єднання. Усе це є привабливим фактором для розвитку партнерських відносин з EU.

В умовах, коли багатостороння система регулювання торговельних відносин неспроможна вирішити ці питання, значення розвитку регіональних інтеграційних процесів буде лише посилюватися, а відтак EU буде розвивати інтеграційну взаємодію не лише з країнами європейського регіону, а й з усіма партнерами, які мають стратегічне значення для розвитку конкурентоспро-

можності європейської економіки в умовах глобальної інтеграції. Підтвердженням цього є той факт, що з 32 регіональних торговельних угод, укладених від імені всього Євросоюзу, лише третина безпосередньо пов'язана з країнами, які географічно належать до європейського континенту. 20 угод мають трансконтинентальний характер, їх укладено з країнами Азії, Африки, Латинської Америки. Основну частину цих угод (3/4 від загальної кількості) було укладено протягом 2000 – першої половини 2012 років [37]. Крім того, вже анонсовано нові регіональні ініціативи за участю ЄУ, дві з яких також мають трансконтинентальний характер (ідеться про регіональні угоди з Канадою та Індією). Значна частина регіональних угод трансконтинентального характеру спостерігається і в ЕФТА, вони становлять 72,7 % від загальної кількості (16 з 22 регіональних угод). Реалізуючи стратегічне завдання розвитку міжнародної конкурентоспроможності, ЄУ активно розвиває інтеграційну взаємодію з країнами різних регіонів, що дає змогу визначити формування європейської континентальної та трансконтинентальної моделі регіональної інтеграції.

Північноамериканська модель регіональної інтеграції. Формування континентального та трансконтинентального напрямків розвитку регіональної інтеграції за участю країн NAFTA, як і для країн ЄУ, передбачає два напрями: з одного боку, розширення регіональної інтеграції безпосередньо всередині інтеграційного об'єднання (внутрішній прояв інтеграційної складової стратегії розвитку), а з іншого – формування американського континентального ринку та розвитку трансконтинентальної інтеграції (зовнішній прояв інтеграційної складової стратегії розвитку).

Континентальний напрям розвитку північноамериканської моделі регіональної інтеграції пов'язаний із розширенням інтеграційної взаємодії країн NAFTA з країнами Латинської Америки, регіон якої має важливе стратегічне значення, передусім, для США, політику яких спрямовано на подальше забезпечення світового лідерства країни. Встановлення режиму вільної торгівлі в рамках всього континенту для США фактично означатиме вигідніші умови, ніж для всіх інших учасників континентального ринку. З урахуванням того, що країни регіону мають значну кількість інтеграційних угод, укладених із країнами інших регіонів світу, то, через розширення північноамериканської моделі регіональної інтеграції, з виходом її на континентальний та трансконтинентальний рівні, можливе забезпечення впливу з боку США й на інші регіони. Характерною особливістю розширення північноамериканської інтеграції є те, що угодою про створення NAFTA передбачено можливість приєднання до інтеграційного об'єднання нових країн (по типу NAFTA+), тоді як на практиці цього не відбувається, хоча США, Канада та Мексика поодиночки активно укладають угоди про створення зон вільної торгівлі з країнами Латинської Америки (окрім Куби).

Важливим напрямком розвитку північноамериканської моделі регіональної інтеграції, є створення Американської зони вільної торгівлі (*Free Trade*

Area of the Americas, FTAA) з охопленням 34 країн Північної та Південної Америки, яка фактично охоплює всі країни, що входять до MERCOSUR, ANCOM, CARICOM, CACM, NAFTA тощо. Саме таке спільне утворення має найбільший рівень взаємодоповнюваності.

З урахуванням різних інтересів (з одного боку – США, з іншого – латиноамериканських країн), ідею створення єдиної на континенті зони вільної торгівлі пропонувалось реалізувати двома шляхами: за американським варіантом або за бразильським [2, 4]. США запропонували для створення FTAA ще в 1990 році «Ініціативу для Америк» (*Enterprise for the Americas Initiative – EAI*), яка передбачала впровадження митної лібералізації, мінімізацію національних вимог щодо ліцензування окремих послуг, створення прозорого ринку державних закупівель, упровадження режиму регулювання іноземних інвестицій з мінімальними винятками за національним законодавством, впровадження режиму недискримінації та вільної конкуренції. Угода охоплювала такі напрямки: сільське господарство, державні закупівлі, інвестиції, доступ на ринки, субсидії, компенсаційні платежі, антидемпінг, вирішення спорів, послуги, захист прав інтелектуальної власності, конкурентна політика. Розвиток переговорного процесу щодо FTAA фактично було заблоковано у 2005 році з боку Венесуели і країн MERCOSUR, хоч саму ідею створення єдиного континентального ринку країни Латинської Америки не відхилили, вони у 2008 році запропонували своє бачення розвитку процесів регіональної інтеграції – «Шляхи до процвітання в Америці» (*Pathways to Prosperity in the Americas*). Цю ініціативу підтримали США, Канада, Мексика, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама, Перу, Уругвай, Беліз. Країни Тринідад і Тобаго мають статус спостерігачів, а стратегічними партнерами проекту визнано Міжамериканський банк розвитку (*Inter-American Development Bank, IDB*), Організацію американських країн (*Organization of American States, OAS*) та Економічну комісію ООН для Латинської Америки та Карибського басейну (*Economic Commission for Latin America and the Caribbean, ECLAC*).

Створення FTAA зумовлено не стільки географічним фактором розширення, скільки необхідністю і можливістю розвитку інтеграції, що контролюються США, про це свідчать матеріали доповіді Національної розвідної ради США [14, с. 15], в яких визначається, що, якщо США не зможуть забезпечити широкого доступу до ринків регіону на постійній основі, вони втратять свою традиційну привілею в латиноамериканському регіоні з відповідним падінням політичного впливу. З іншого боку, країни Латинської Америки намагаються мінімізувати монополію США на континенті, у тому числі через активний доступ на ринки США, залучення іноземних капіталів і технологій, що має сприяти досягненню макроекономічної стабільності та експортоорієнтовному розвитку країн регіону.

Розвиваючи інтеграційну взаємодію з країнами світу, країни NAFTA спрямовують зусилля на встановлення взаємовигідних та паритетних умов,

передусім для американського та канадського бізнесу, на зовнішніх ринках. Для цього, країни NAFTA використовують механізм самостійного укладання інтеграційних угод. Саме цим пояснюється активізація та розширення практики укладання регіональних угод не лише континентального, а й трансконтинентального характеру, причому США, Канада і Мексика активно розвивають інтеграційну взаємодію і за типом Північ–Північ, і за типом Північ–Південь.

Серед країн NAFTA найбільша кількість чинних регіональних торговельних угод станом на середину 2012 року припадає на Мексику – 16, з яких кожна четверта має транскордонний характер (з EFTA, EU, Японією та Ізраїлем). Інші угоди передбачають розширення та поглиблення регіональної співпраці з країнами Латинської Америки. З 13 регіональних торговельних угод, які сьогодні укладено за участю США, транскордонний характер мають 8 (з Австралією, Бахрейном, Ізраїлем, Йорданією, Південною Кореєю, Марокко, Оманом, Сінгапуром). Для Канади кількість регіональних торговельних угод становить 7, у тому числі транскордонного характеру – 2 (з EFTA та Ізраїлем). Практично всі ці угоди (за винятком угоди про створення зони вільної торгівлі між Канадою та Чилі, введеною в дію в 1997 році) було укладено протягом останніх десяти років. Серед 7 анонсованих Канадою нових регіональних торговельних угод 4 також мають трансконтинентальний характер і передбачають розвиток інтеграційної взаємодії із Сінгапуром, Україною, EU, Йорданією.

Серед основних країн-партнерів США, з якими укладено відповідні угоди, більшість належить до країн, що розвиваються, стосовно яких США реалізує власні політичні, економічні інтереси з точки зору їхнього впливу. Критерії відбору США класифікують за чотирма достатньо широкими категоріями, які в окремих аспектах навіть перекривають один одного [29]: вплив на внутрішню політику, економічна політика, зобов'язання країн-партнерів для національних, регіональних і СОТ торговельних реформ, цілі зовнішньої політики.

Американські ініціативи щодо зон вільної торгівлі з країнами, які розвиваються, спрямовані на створення нових і двосторонніх торговельних та інвестиційних можливостей із поглиблення інтеграції між країнами-партнерами, хоча і мають певні регіональні особливості. Переговори з африканськими країнами ускладнюються тим, що ці країни не в змозі ефективно інтегрувати між собою та взяти на себе зобов'язання у проведенні реформ, необхідних для повної реалізації змісту інших угод про вільну торгівлю. Крім того, обсяги американської торгівлі та інвестування є доволі незначними для цього регіону. Ініціативи США на Близькому Сході також ускладнюються через недостатній рівень економічних реформ з боку потенційних партнерів США, розвитку регіональної інтеграції зі своїми сусідами. Навпаки, більш високий рівень внутрірегіональної інтеграції створює якісно нові можливості для розвитку інтеграційної взаємодії США з країнами ASEAN.

З розвиненими країнами співпрацю США зосереджено на більш широкому колі положень, ніж це визначено класичним змістом угоди про вільну торгівлю, вони охоплюють не лише питання розвитку вільної торгівлі, а й питання гармонізації процедур державних закупівель, захисту прав інтелектуальної власності, співпраці у сфері навколишнього середовища та регулювання ринків праці тощо.

Трансконтинентальною за змістом і багатосторонньою за кількістю учасників може стати в майбутньому *зона вільної торгівлі між США та EU* [24], які виступають найбільшими партнерами у світі і між яким поступово почав розвиватися діалог щодо комплексного співробітництва, що має вийти за межі суто лібералізації торгівлі товарами. Передбачається, що вільний режим буде стосуватися також торгівлі послугами, інвестиційної діяльності, спрямований на забезпечення відкритості ринків, гармонізації та визнання відповідних технічних регламентів, норм, правил і стандартів. Суттєвого значення може набути й гармонізація політики щодо третіх країн.

Таким чином, поширення та поглиблення інтеграційної взаємодії північноамериканських, латиноамериканських країн, країн Карибського басейну формують основу для розвитку американської континентальної та трансконтинентальної моделі регіональної інтеграції, що повністю узгоджується з метою формування єдиного американського ринку, яку поступово впроваджують США, котрі підтримують розвиток Американської зони вільної торгівлі, що об'єднує всі країни Південної, Центральної та Північної Америки.

Азійсько-тихоокеанська модель регіональної інтеграції. Напрями розвитку інтеграційної складової стратегії країн ASEAN, як і в інших моделях регіональної інтеграції, охоплюють поглиблення інтеграційних процесів безпосередньо серед країн ASEAN (внутрішній прояв інтеграційної складової стратегії розвитку), а також розширення інтеграційної взаємодії з іншими країнами регіону в рамках континентального напрямку розвитку регіональної інтеграції та з іншими країнами світу на основі трансконтинентальної моделі регіональної інтеграції (зовнішній прояв інтеграційної складової стратегії розвитку).

Сьогодні в азійсько-тихоокеанському регіоні не існує жодного інтеграційного об'єднання, яке охоплювало б усі країни регіону. Крім того, відсутність чіткої стратегії щодо формування регіонального інтеграційного об'єднання з боку лідера регіону – Японії – також вплинуло на характер розвитку процесів регіональної інтеграції (на відміну від активної позиції в розвитку північноамериканської моделі регіональної інтеграції з боку США та країн, що формують інтеграційне ядро європейської моделі). Певною мірою це пов'язано з тим, що Японія тривалий час віддавала перевагу неглибокій інтеграції, яка не виходить за межі зони вільної торгівлі.

Країни розвивають інтеграційну взаємодію між собою для досягнення певних цілей. Так, країни, що розвиваються, насамперед мають на меті

отримати додаткові ресурси та доступи до ринків через вдосконалення системи політичного та економічного управління, забезпечення безпеки тощо. Більш потужні гравці на ринку (передусім, Японія та Китай) через інтеграційні механізми вирішують питання забезпечення регіонального лідерства з використанням регіональних механізмів в інвестиційній, антидемпінговій та конкурентній політиці. Поява нових потужних регіональних лідерів – Китаю та Південної Кореї – навряд чи дасть змогу Японії бути лідером у реалізації регіональних інтеграційних ініціатив. Водночас, кожна країна регіону є зацікавленою у створенні преференційних умов для економічного співробітництва, саме цим пояснюється бурхливий розвиток регіональних інтеграційних ініціатив останніми роками.

Історично так сталося, що найпотужніші країни в регіоні – Китай і Японія – мають різні інтереси та позиції з економічних питань. Відсутність прогресу в китайсько-японському діалозі на вищому державному рівні буде суттєво стримувати розвиток регіональної економічної інтеграції країн азійсько-тихоокеанського регіону [15, с. 121]. Задля зменшення лідерства цих країн інші країни азійсько-тихоокеанського регіону залучають позарегіональних партнерів. Отже, геополітичні фактори будуть і надалі доволі визначними для розвитку інтеграційних процесів у регіоні.

Подальший інтеграційний розвиток країн регіону пов'язаний зі створенням на базі ASEAN Східноазійського економічного співтовариства (*East Asian Economic Community*) до 2020 року, розвиток якого передбачає кілька варіантів: ASEAN + 1, ASEAN + 3, ASEAN + 6. З точки зору перспектив розширення ASEAN, важливе значення має підписана в листопаді 2004 року угода про створення протягом десяти років зони вільної торгівлі ASEAN + 1 (ASEAN і Китай), яка в такому форматі створює нові можливості для розвитку виробничих мереж. У свою чергу, розвиток вертикальної інтеграції (особливо у сфері високотехнологічних виробництв) забезпечить ефективний розподіл праці та капіталу в регіоні [36, с. xiv]. Окрім торговельно-економічного співробітництва, основними сферами співробітництва виступають сільське господарство, телекомунікації, трудові ресурси, інвестиції, освоєння басейну річки Меконг. З точки зору суттєвого посилення геоекономічного та геополітичного значення Китаю в останні роки, можна стверджувати, що подальший розвиток інтеграційних процесів у регіоні, з одного боку, перебуватиме під тиском інтересів саме цієї країни, а з іншого боку, протиріччя між країнами регіону, що розглядають Китай як певну загрозу, та безпосередньо Китаєм будуть загострюватись. Саме тому лібералізація торгівлі та інвестиції сприятимуть збалансованому регіональному розвитку.

Розвиток співпраці в рамках ASEAN + 3 (ASEAN і Японія, Китай і Південна Корея), який розпочато в 1997 році, спрямовано на зміцнення й поглиблення Східноазійської співпраці на різних рівнях та в різних областях, особливо в економічній, соціальній та політичній сферах. Реалізація проекту ASEAN + 3 спрямовується на створення Східноазійської зони вільної торгівлі

(*East Asia Free Trade Agreement, EAFTA*), до якої ввійшли всі потужні країни регіону. Більш розширений формат охоплює більшу кількість сфер, які значно розширюють формат торговельної інтеграції: дипломатія, фінанси, сільське господарство, трудові ресурси та занятість, туризм, охорона навколишнього середовища, культура, боротьба зі злочинністю, охорона здоров'я, енергетика, телекомунікації, інновації, державне управління тощо. Країнами групи ASEAN + 3 вже накопичено досвід і поступово реалізуються спільні дії у сфері фінансової інтеграції через координацію дій на шляху зміцнення стабільності регіональної фінансової системи, забезпечення сталого розвитку країн регіону. Група вже сьогодні реалізує ініціативу Chiang Mai, яка полягає у створенні системи багатосторонніх валютних свопів на основі взаємних домовленостей між країнами групи. У рамках цієї ініціативи, задля запобігання фінансових криз (аналогічних кризі 1997–1998 років), країнами групи створено антикризовий фонд, завдяки якому забезпечується регулювання ліквідності країн.

Розвиток у напрямку ASEAN + 6 (ASEAN з Японія, Китай, Південна Корея, Індія, Австралія та Нова Зеландія) передбачає поглиблення економічного партнерства (*Closer Economic Partnership in East Asia, CEPEA*), спрямованого на створення зони вільної торгівлі між 16 країнами Східної та Південно-східної Азії. З кожним з партнерів ASEAN у рамках зазначених напрямів розширення вже укладено відповідні угоди про зону вільної торгівлі.

Угоду про комплексне економічне партнерство між ASEAN та Японією введено в дію з грудня 2008 року. На відміну від Китаю і Південної Кореї, Японією спочатку було укладено двосторонні угоди про створення зон вільної торгівлі з країнами ASEAN, а вже потім – з інтеграційним об'єднанням загалом. Зумовлено це було стратегічними пріоритетами розвитку японського бізнесу, який має розгалужену мережу виробництв і постачань у країнах ASEAN. У 2010 році введено в дію угоди про розвиток торгівлі послугами та інвестування, однак чинні угоди не охоплюють положення прав інтелектуальної власності, конкуренції та державних закупівель. Реалізація договірних зобов'язань характеризується значною неоднорідністю тарифних скорочень між країнами та категоріями продуктів, які розподілено на п'ять груп: товари, щодо яких тарифи усувають негайно; тарифи усувають протягом певного часу; без скорочень; спеціальні угоди та інші. Слід зазначити, що розвиток інтеграційної взаємодії в рамках ASEAN-Японія дещо ускладнюється через певну неузгодженість приєднання до зони вільної торгівлі з Японією на двосторонній основі окремих країн – членів ASEAN. Маючи двосторонні угоди з Японією про створення зони вільної торгівлі, Індонезія та Філіппіни ще не приєдналися до відповідної угоди, яку укладено з боку ASEAN загалом, і навпаки, Лаос і М'янма не мають двосторонніх угод з Японією, але беруть участь у загальноінтеграційній угоді. Оскільки, згідно з японськими нормами права, усі ці угоди є рівноцінними, то японським компаніям рекомендовано обирати ту зону вільної торгівлі, яка більше відповідає інтересам бізнесу.

Угода про створення зони вільної торгівлі між ASEAN та Південною Кореєю вступила в силу з травня 2009 року для послуг, з 2010 року – для товарів. З 2009 року також введено в дію угоду про інвестиції. Підписання угоди мало важливе значення для обох партнерів з точки зору наявності розгалуженої регіональної виробничої мережі, створеної системою південнокорейських ТНК у країнах ASEAN. Стимулювало укладання угоди прийняття раніше відповідних домовленостей про створення зон вільної торгівлі ASEAN з Китаєм і Японією. Однак угода про створення зони вільної торгівлі між ASEAN та Південною Кореєю не містить положень про права інтелектуальної власності, конкурентну політику, державні закупівлі тощо.

Активне залучення до трансконтинентальних інтеграційних процесів сприяє одночасному розвитку декількох інтеграційних напрямів країн азійсько-тихоокеанського регіону. Окрім уже наявних форм регіональної інтеграції після фінансової кризи 1997–1998 рр., прискорили інтеграційний розвиток нові форми інтеграційної взаємодії, які дають змогу залучити позарегіональних гравців для досягнення збалансованості між усіма учасниками та забезпечення більш широкого спектру управління та лібералізації для країн регіону. Найбільш активну участь у цих процесах беруть Австралія, Нова Зеландія, Японія, Сінгапур, Китай, Індія тощо.

Історично розвиток регіональних ініціатив був дуже стриманим з боку Японії. Фактично, процес залучення країни до інтеграційних ініціатив розпочався лише в середині 1990-х років. Сьогодні уряд Японії вирішив абсолютно «відкрити країну» і стати «піонером нового майбутнього», що підтримуватиме високий рівень економічного співробітництва з великими торговельними країнами, реалізовувати фундаментальні внутрішні реформи з метою зміцнення конкурентоспроможності японської економіки у світі. Сьогодні можна визнати активну лідерську позицію з боку Японії в будівництві нової азійської економічної архітектури [9]. У 2010 році в країні визначено основи політики щодо комплексного економічного співробітництва (*Basic Policy on Comprehensive Economic Partnerships*), у якій акцентувалась увага на розширення співробітництва саме з країнами Азії та країнами, що розвиваються. Фактично, Японія визнає за собою провідну роль в активному розвитку двосторонніх угод про економічне партнерство в азійсько-тихоокеанському регіоні.

Щодо основних країн та регіонів, що перебувають за межами азійсько-тихоокеанського регіону, напрями економічного партнерства Японії фактично охоплюють три вектори: країни азійсько-тихоокеанського регіону, основні країни та регіони за межами регіону, інші країни та регіони. Для азійсько-тихоокеанського регіону основним завданням стає розвиток регіонального економічного партнерства в рамках Китай – Японія – Корея, східноазійської угоди про вільну торгівлю (*East Asian Free Trade Agreement, EAFTA*), а також проекту комплексного економічного партнерства у Східній Азії (*Comprehensive Economic Partnership in East Asia, CEPEA*).

Основним стратегічним партнером, з яким поступово обговорюються можливості вступити в переговори найближчим часом, і який перебуває за межами регіону, є EU, щодо якого уряд Японії започаткував реформування системи внутрішніх нетарифних інструментів регулювання торгівлі. Серед інших перспективних регіонів для співпраці Японія визнає країни Перської затоки. Для всіх інших країн Японія передбачає розвиток економічного партнерства на основі комплексної оцінки всіх переваг співпраці не лише з економічної, а й зі стратегічної точки зору.

Безпосередньо ASEAN як об'єднанням укладено 6 регіональних торговельних угод, які поширюють сферу свого впливу безпосередньо на азійсько-тихоокеанський регіон. Однак країни, які сьогодні входять до складу ASEAN, активно поширюють інтеграційну взаємодію з країнами інших регіонів. Так, безпосередньо Сінгапуром укладено 19 регіональних угод, з яких 5 мають трансконтинентальний характер. Уже триває переговорний процес за трьома новими анонсованими регіональними угодами трансконтинентального характеру за участю Сінгапуру та Канади, Коста-Ріки, України. Поступово розширюють інтеграційну співпрацю в рамках континентального напрямку інші країни ASEAN: за участю Малайзії, Таїланду укладено по 11 регіональних торговельних угод, Таїландом укладено 9 угод, по 8 угод мають Бруней, Індонезія, Лаос, В'єтнам.

Активно розвивають континентальний та трансконтинентальний напрям розвитку регіональної інтеграції й інші економічні центри азійсько-тихоокеанського регіону: з 13 регіональних інтеграційних угод, укладених за участі Японії, 4 – мають транскордонний характер (угоди з Мексикою, Перу, Чилі, Швейцарією). Південна Корея залучена до 11 регіональних торговельних угод, з яких угоди з Перу, США, Чилі, EU та EFTA мають трансконтинентальний характер. Поступово розширює свою участь у процесах регіональної інтеграції й Китай, який уклав 10 регіональних торговельних угод, серед яких 4 – трансконтинентального характеру, укладені останніми роками з Коста-Рікою, Пакистаном, Перу, Чилі. Крім того, вже анонсовано регіональні угоди з Норвегією та Швейцарією.

Економічний розвиток регіону залежатиме також від впливу Міжурядового форуму про Азійсько-тихоокеанське економічне співробітництво (*Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*). Діяльність форуму спрямовано на розвиток механізму гармонізації регіональних правил, норм і стандартів. Стратегічна мета форуму – лібералізація торгівлі та інвестицій в азійсько-тихоокеанському регіоні до 2020 року через три основні сфери: безпосередньо торговельну та інвестиційну лібералізацію, просування бізнесу та економічне і технічне співробітництво. Учасниками даного об'єднання є 21 країна, що належать до різних регіонів світу, відповідно, можна зазначити, що ця організація має трансконтинентальний характер. Однак такий різний склад учасників породжує сильну суперечність інтересів, що позначається на ефективності діяльності організації. Тому створення зони вільної торгівлі в рамках

даного об'єднання багато в чому залежатиме від позицій та пріоритетів США, Японії та Китаю, залучених також до інших інтеграційних процесів, у тому числі й альтернативних.

Транстихоокеанське стратегічне економічне партнерство (*Trans-Pacific Strategic Economic Partnership agreement, TPP*) є принципово новим напрямом розвитку трансконтинентальної інтеграції. Запропоновану Сінгапуром, Чилі, Новою Зеландією та Брунеєм, його ідею у вересні 2008 року підтримали Сполучені Штати. Пізніше до угоди про розвиток стратегічного партнерства приєдналися також Австралія, Малайзія, Перу, В'єтнам. Є наміри щодо приєднання з боку Канади, Японії, Мексики тощо [34]. Цією угодою фактично започатковано розвиток трансконтинентальної інтеграції на багатосторонній основі, яку активно просувають США, оскільки посилення ролі країн Азії у світовій економіці стало суттєвим поштовхом у розвитку конструктивного діалогу з торговельно-економічних питань для недопущення дискримінації щодо США. Угода містить основні питання, які традиційно включено до регіональних торговельних угод, у тому числі питання торгівлі промисловою продукцією, сільського господарства, текстилю, а також правила щодо інтелектуальної власності, технічні бар'єри в торгівлі, питання праці та навколишнього середовища, розвитку конкурентної політики, положення, які стосуються торгівлі інноваційними товарами та послугами, у тому числі цифровими технологіями. Особливістю зазначеної угоди (що не є типовим для інших регіональних торговельних угод) є включення питань, що стосуються розвитку більш сумісних систем регулювання бізнесу, особливо малого та середнього, як ключового ресурсу інновацій та створення нових робочих місць, що фактично дасть змогу, з одного боку, розширити доступ американських компаній на ринки країн-партнерів, а з іншого – активніше брати участь у міжнародній торгівлі підприємствам країн-партнерів.

Остання фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. фактично підтвердила розвиток усіх регіональних інтеграційних ініціатив у двох напрямках: з одного боку, східно-азійський (*East Asian Community*), а з іншого – азійсько-тихоокеанський (*Asia Pacific Community*). Ці напрямки спрямовано на розвиток регіональної інтеграції, однак її зміст, а також склад учасників – остаточно не визначено. Можна сказати про певну «чашу спагеті» в азійському регіоні, скільки кількість інтеграційних угод доволі значна й охоплює різноманітний склад учасників. Країни-члени ASEAN залежать від тих же процесів мікроекономічної динаміки, що пов'язані з регіоналізацією виробничого процесу східно-азійських та японських ТНК. З урахуванням цього, ASEAN + 3 (Китай, Японія та Південна Корея) є більш перспективним з точки зору формування ефективної інституційної основи подальшого розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції. Найбільш імовірним є розвиток деяких елементів спільного ринку (вільний рух капіталу, робочої сили), застосування нульових тарифів у внутрішньорегіональній торгівлі, з обов'язковим загальним зовнішнім тарифом, що дає змогу говорити про використання обмеженої форми спільного ринку (формат «спільний ринок мі-

нус»), механізм розвитку якого спрямований на створення повністю інтегрованого ринку, у якому окремі регіони залишають глибоку інтеграцію на більш пізній період.

Таким чином, розширення інтеграційних процесів в азійсько-тихоокеанському регіоні, що охоплює формування субрегіональних, міжрегіональних трансрегіональних об'єднань на принципах відкритого регіоналізму, поглиблення азійської солідарності та поширення загальноазійських цінностей, визначає азійсько-тихоокеанську континентальну та трансконтинентальну модель регіональної інтеграції, характер якої залежатиме від внутрішньорегіональної співпраці, що визначатимуть Японія, Китай, Південна Корея та країни ASEAN.

Стратегія інтеграційного розвитку країн світу містить дві складові, які акцентують увагу: по-перше, на особливостях і напрямках поглиблення інтеграційної взаємодії безпосередньо в межах інтеграційного об'єднання, яке вже створено (внутрішньорегіональна складова), по-друге – на визначенні напрямів інтеграційної політики щодо інших країн, які залучаються до інтеграційної взаємодії в межах континентальної та трансконтинентальної моделі (зовнішня складова).

Поглиблення та розширення інтеграції залежатиме від оптимального використання потенціалу розвитку інтеграційних процесів, який суттєво розрізняється за основними моделями регіональної інтеграції. Необхідність комплексного урахування напрямку та інтенсивності впливу багатьох факторів (як внутрішніх, так і зовнішніх) зумовлюють доцільність застосування для оцінки потенціалу розвитку інтеграційних процесів саме інтегральних показників, які нададуть узагальнювальну комплексну та кількісну характеристику процесів регіональної економічної інтеграції, що відбуваються у світовому господарстві на певний момент часу.

Для оцінки потенціалу розвитку регіональних інтеграційних процесів пропонується використання *інтегрального показника потенціалу розвитку інтеграційних процесів*. Для його побудови необхідно ввести відповідні позначення та пояснення.

Нехай у світовому господарстві на певний момент часу існує сукупність з m інтеграційних угруповань, рівень розвитку яких характеризується системою з n параметрів (одиничних показників). Позначимо їх через $X^i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ij}, \dots, x_{in})$, де i – індекс інтеграційного угруповання, що аналізується ($i = \overline{1, m}$), j – індекс одиничного показника, що характеризує інтеграційну взаємодію ($j = \overline{1, n}$). Отже, x_{ij} являє собою значення показника j для інтеграційного угруповання i .

Важливими методичними питаннями в побудові інтегральних показників є: по-перше, формування системи одиничних показників (параметрів), які

б адекватно та повно описували стан розвитку процесів регіональної економічної інтеграції; по-друге – вибір форми самого інтегрального показника, який на основі побудованої системи одиничних показників надаватиме їх узагальнену оцінку.

У вирішенні першої проблеми як одиничні параметри можуть розглядатися відповідні систематизовані показники, що надають оцінку глибині інтеграційної взаємодії країн світу. Систематизація та класифікація системи одиничних показників доводять, що рівень розвитку інтеграційних процесів зумовлюється, з одного боку, внутрішньо-регіональними чинниками, які визначають масштаби, глибину та специфіку розвитку інтеграційної взаємодії в межах наявних регіональних інтеграційних об'єднань, а з іншого боку – дією зовнішніх чинників, що характеризують місце та роль інтеграційного угруповання в загальносвітових процесах. Вибір зазначених показників засновано на результатах кореляційно-регресійного аналізу, результати якого наведено в таблиці 1 додатка. З урахуванням цього сформовано систему одиничних параметрів, що утворюють інтегральний показник, яку наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Формування системи одиничних показників

Внутрішньорегіональні чинники		Зовнішні чинники	
Внутрішньорегіональна торгівля (експорт) на душу населення, дол. США	X_{Intra}	Питома вага регіональної торгівлі інтеграційного об'єднання у світовій торгівлі, %	$X_{Intra}S$
Питома вага внутрірегіональної торгівлі в сукупному обсязі зовнішньоторговельного обороту, %	ITS	Питома вага інвестицій інтеграційного об'єднання у світових обсягах інвестицій, %	$FDIS$
Частка ICT внутрішньо-регіонального експорту, %	$X_{Intra\ ICT}$	Частка ВВП інтеграційного об'єднання у світовому ВВП, %	$GDPS$
Показник інвестицій на душу населення, дол. США	FDI	Питома вага населення інтеграційного об'єднання в населенні світу, %	$PopS$
ВВП інтеграційного об'єднання на душу населення, дол. США	GDP	Питома вага ICT експорту інтеграційного об'єднання у світовому експорті ICT, %	$X_{ICT}S$

Для приведення всіх одиничних параметрів до порівнювального виду, необхідним є проведення їх стандартизації, що дасть змогу поєднати їх в інтегральному показнику. Розрахунок стандартизованих оцінок може бути здійснено за формулами:

$$P_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

$$P_{ij} = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (2)$$

де X_{ij} – значення одиничного показника j для інтеграційного угруповання i ,

$X_{\min}$, $X_{\max}$ – відповідно, мінімальне та максимальне значення одиничного показника j .

Розрахунок стандартизованих оцінок за формулою (1) використовують у тому випадку, якщо збільшення величини конкретного параметру приводить до збільшення самого інтегрального показника (*показник-стимулятор*). Якщо, навпаки, за збільшення величини одиничного параметру підсумкова інтегральна оцінка зменшується (*показник-дестимулятор*), має застосовуватися формула (2). Очевидно, що окремі одиничні показники, які описують різні аспекти розвитку інтеграційної взаємодії, не однаковою мірою впливають на її загальний стан, як наслідок під час побудови інтегрального показника оцінки потенціалу розвитку інтеграційних процесів необхідно визначити значимість кожного з виділених одиничних показників, тобто коефіцієнти вагомості α_{ij} .

Щодо проблеми вибору форми інтегрального показника, то найбільш широко в наукових дослідженнях у побудові узагальнювальних показників використовують різні види середніх зважених величин: середню арифметичну, геометричну, квадратичну та деякі інші. Як показує аналіз практичного застосування різних видів середніх у побудові інтегральних показників, коли монотонне збільшення окремого параметру приводить до покращення його стану та узагальнювальний інтегральний показник цього стану треба максимізувати, як форму показника доцільно розглядати середній зважений гео-

метричний показник, який може бути записано у вигляді: $I_i = \prod_{j=1}^n (P_{ij})^{\alpha_j}$ при

цьому $\alpha_j \geq 0$ і $\sum_{j=1}^n \alpha_j = 1$.

Доцільність застосування саме цієї форми середньої для розрахунку інтегрального показника розвитку інтеграційних процесів підтверджується положеннями аксіоматичного підходу (аксіом монотонності, додатної лінійної

однорідності, ідентичності та мультиплікативності), що досліджується в теорії індексів І. Фішера. З урахуванням вищезазначеного, визначення загального інтегрального показника потенціалу розвитку інтеграційних процесів має такий вигляд:

$$IPD = \frac{I_{int_i} + I_{ext_i}}{2}, \quad (3)$$

де IPD_i – загальний інтегральний показник потенціалу розвитку інтеграційних процесів;

I_{int_i} – внутрішньо регіональна складова потенціалу розвитку інтеграційних процесів;

I_{ext_i} – зовнішня складова потенціалу розвитку інтеграційних процесів.

Субіндекс, що характеризує вплив внутрішньої регіональної складової на загальний інтегральний показник розвитку інтеграційних процесів, розраховується за формулою:

$$I_{int_i} = \sqrt[5]{P_{Xint ra_i} \cdot P_{ITS_i} \cdot P_{Xint raICT_i} \cdot P_{FDI_i} \cdot P_{GDP_i}} \quad (4)$$

Субіндекс, що характеризує вплив зовнішньої складової на загальний інтегральний показник розвитку інтеграційних процесів, обчислюється за формулою:

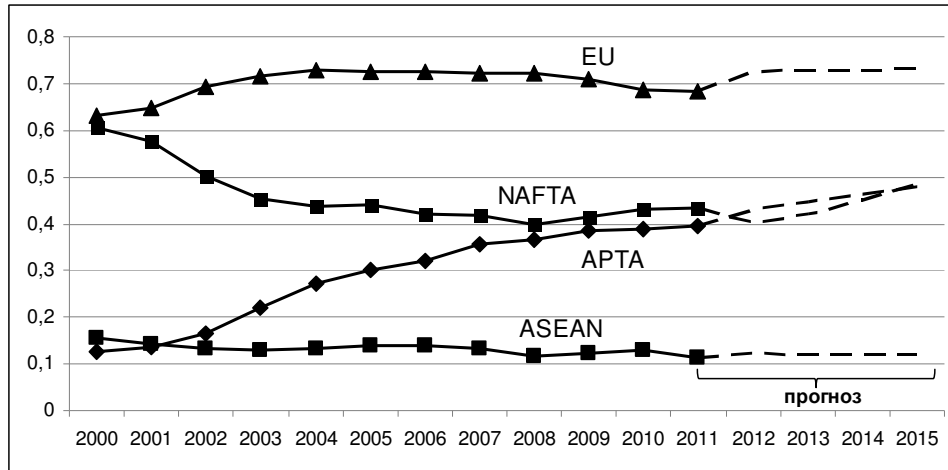
$$I_{ext_i} = \sqrt[5]{P_{Xint raS_i} \cdot P_{PopS_i} \cdot P_{XICTS_i} \cdot P_{FDIS_i} \cdot P_{GDPS_i}} \quad (5)$$

Запропонований індекс ранжується від 0 до 1, його наближення до 1 вказує на значний потенціал розвитку інтеграційних процесів. Використання інтегрального показника для комплексного компаративного аналізу потенціалу розвитку інтеграційних процесів дає змогу врахування інтенсивності впливу багатьох факторів (як внутрішніх, так і зовнішніх), а це дає змогу надати узагальнювальну комплексну та кількісну характеристику процесів економічної інтеграції, які відбуваються у світовому господарстві в рамках певних регіональних моделей.

Відповідно до запропонованої методики було розраховано інтегральний показник потенціалу розвитку інтеграційних процесів для EU, NAFTA, ASEAN та APTA з урахуванням інтенсивності впливу факторів, які визначають внутрішньорегіональну складову потенціалу розвитку інтеграційних процесів, а також факторів, які дають змогу оцінити зовнішню складову потенціалу розвитку інтеграційних процесів, яка визначається місцем інтеграційного об'єднання у світовій економіці. Для розрахунків використано статистичну базу UNCTAD [38], отримані інтегральні показники потенціалу розвитку інтеграційних процесів зведено в таблиці 2 додатка та представлено на рис. 1.

Рисунок 1

Динаміка інтегрального показника потенціалу розвитку інтеграційних процесів

За показниками субіндексів, що характеризують вплив внутрішньорегіональної складової на загальний інтегральний показник розвитку інтеграційних процесів, найбільший потенціал має EU (за період з 2000 до 2011 року він зріс з 0,61 до 0,72), що ще раз свідчить про найвищий рівень інтеграційної взаємодії, яке досягло об'єднання, порівняно з іншими інтеграційними угрупованнями. Для NAFTA показник субіндексу внутрішньорегіональної складової є також достатньо високий (0,58 у 2011 році), однак він поступово знижується. Оцінка впливу зовнішньої складової на загальний інтегральний показник розвитку інтеграційних процесів виявила, що найшвидше зростання відбувається в країнах АРТА (з 0,23 у 2000 році до 0,642 у 2011 році), які за показником субіндексу зовнішньої складової потенціалу розвитку інтеграційних процесів майже зрівнялися з аналогічним показником, розрахованим для EU (0,644).

Загальна оцінка інтегрального показника потенціалу розвитку інтеграційних процесів доводить, що найбільший потенціал, який має тенденцію поступового збільшення, притаманний EU (0,68). Незважаючи на доволі високий показник у NAFTA (0,43), він достатньо швидко скорочується. Найбільш активний розвиток демонструє АРТА, де загальний інтегральний показник потенціалу розвитку інтеграційних процесів за 2000–2011 роки зріс з 0,127 до 0,396.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні у світі не існує єдиної універсальної моделі регіональної торговельної угоди, тому кожна країна або інтеграційне об'єднання застосовують, у більшості випадків, комплексний підхід до використання можливостей інтеграційних угод відносно доступу на нові ринки, розширення інвестиційних можливостей, зменшення трансакційних витрат, встановлення єдиних технічних норм і вимог, захисту інтелектуальних прав, встановлення єдиної конкурентної політики, прозорості механізму державного регулювання. Такий комплексний підхід загалом сприяє поглибленню інтеграційної взаємодії з країнами-партнерами і створенню передбачуваних політичних умов, які впливають на розвиток торговельно-економічної співпраці з усіма регіонами в рамках певного міждержавного економічного простору, а відтак – поширенню континентального і трансконтинентального інтеграційного співробітництва.

Найпотужніший вплив на розвиток регіоналізації світової економіки в умовах подальшого формування світового глобального простору забезпечать поглиблення та розширення найбільш розвинутих моделей регіональної інтеграції, які вже сформовано у світовому господарстві – європейської, північноамериканської та азійсько-тихоокеанської. Залучення до цього процесу інших країн, на регіональній, континентальній чи трансконтинентальній основі через створення зон вільної торгівлі та інших форм «м'якої» інтеграції сприятиме поглибленню розвитку «нового регіоналізму» та появі принципово нових інтеграційних утворень, які матимуть уже не регіональний, а трансконтинентальний характер, що відповідає рівню міжнародних метарегіонів у світовому господарстві. З огляду на це, розвиток континентальних та трансконтинентальних напрямків розвитку регіональної інтеграції, її поглиблення та розширення є взаємодоповнювальними напрямками розвитку регіоналізації світової економіки. Країни світу обирають власну стратегію участі у процесах регіональної інтеграції залежно від тих завдань, які визначає їхній рівень соціально-економічного розвитку, наявний потенціал, характер розвитку зовнішніх відносин тощо. Розглядаючи інтеграційну складову стратегії подальшого розвитку країн світу, слід, по-перше, акцентувати увагу на особливостях і напрямках поглиблення інтеграційної взаємодії безпосередньо всередині вже наявного інтеграційного об'єднання, по-друге – визначитись із напрямками інтеграційної політики щодо інших країн, які залучають до взаємодії в рамках континентальної та трансконтинентальної моделей.

Дослідження подальшого розвитку континентальних і трансконтинентальних моделей регіональної інтеграції є логічним продовженням аналізу моделей розвитку міжнародної економічної інтеграції, яка охоплює не лише торговельно-економічну, а й інші сфери (передусім, виробничу). Водночас, наявні об'єктивні обмеження зумовляють дослідження розвитку трансконтинентальної інтеграції в частині реалізації лише торговельно-економічної співпраці, оскільки більш глибокі форми інтеграції зіткнуться з труднощами інституційного характеру.

Література

1. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : моногр. / О. В. Булатова. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Давыдов В. М. На что рассчитывать региону в новом глобальном контексте? / В. М. Давыдов // Латинская Америка. – 2008. – № 3. – С. 4–14.
3. Китинг М. Новый регионализм как возможность [Електронний ресурс] / М. Китинг // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 4. – Режим доступа : www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html.
4. Спартак А. Современный регионализм / А. Спартак // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 1. – С. 3–15.
5. Сударев В. П. Латинская Америка в новом геополитическом измерении / В. П. Сударев // Латинская Америка. – 2011. – № 5. – С. 4–17.
6. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : моногр. / В. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
7. Aghion P. Endogenous Growth Theory Philippe Aghion / P. Aghion, P. Howitt, C. García-Peñalosa. – MA : MIT Press, 1998. – 694 p.
8. Balcer A. The Eastern Partnership in the Black Sea Region: towards a New Synergy / A. Balcer. – Warsaw : DemosEUROPA, 2011. – 128 p.
9. Bergsten C. The Future of APEC and Its Core Agenda [Електронний ресурс] / C. Bergsten. – Режим доступа : <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=1447>.
10. Cheru F. Transforming our common future: the local dimensions of global reform / F. Cheru // Review of International Political Economy. – 2000. – Vol. 7, No 2. – Pp. 353–368.
11. Enright M. Regional Clusters and Multinational Enterprises: Independence, Dependence, or Interdependence? // International Studies of Management & Organization. – 2000. – Vol. 30, No. 2, Leading-Edge Multinationals and Leading-Edge Clusters. – Pp. 114–138.
12. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P. R., Venables A. J. – MIT Press, Cambridge MA, 1999. – 640 p.
13. Geddes M. Local partnerships and social exclusion in the European Union: new forms of local social governance? / M. Geddes, J. Benington. – Routledge, 2001. – 254 p.

14. Global Trends 2025: A Transformed World [Електронний ресурс]. – Washington US Government Printing Office, 2008. – 99 p. – Режим доступу : www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.
15. Hashmi S. M. Towards East Asian Economic Integration [Електронний ресурс] / S. M. Hashmi, Y. T. Lee // European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences. – 2008. – Issue 12. – Pp. 116–122. – Режим доступу : http://www.eurojournals.com/ejefas_12_09.pdf.
16. Hettne B. Globalism and New Regionalism/ Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. – New York : Macmillan, 1999. – 308 p.
17. Johansson B. Theories of Endogenous Regional Growth. Lessons for Regional Policies / B. Johansson, Ch. Karlsson, R. Stough. – Berlin : Springer, 2001. – 428 p.
18. Karlsson C. Handbook of research on cluster theory / C. Karlsson. – Edward Elgar Publishing, 2008. – 316 p.
19. Keating M. The political economy of regionalism / M. Keating, J. Loughlin. – Taylor & Francis, 1996. – 504 p.
20. Krugman P. Strategic trade and the new international economics / P. Krugman. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1986. – 313 p.
21. Lucas R. On the mechanics of economic development / R. Lucas, E. Robert // Journal of Monetary Economics. – 1988. – Vol. 22, issue 1. – Pp. 3–42.
22. Mansfield E. The Political Economy of Regionalism / E. Mansfield, H. Milner. – N.-Y. : Columbia University Press, 1997. – 274 p.
23. McGinnis M. Bioregionalism / M. McGinnis. – London:Routledge, 1999. – 231 p.
24. Moffett S. EU and U.S. inch toward talks on free trade area [Електронний ресурс] / S. Moffett. – BRUSSELS, Reuters, 2012 – Режим доступу : <http://in.reuters.com/article/2012/06/20/eu-us-trade-idINL5E8HKJIS20120620>.
25. Petrakos G. Growth, integration, and regional disparities in the European Union / G. Petrakos, A. Rodríguez-Pose, A. Rovolis // Environment and Planning. – 2005. – Vol. 37 (10). – Pp. 1837–1855.
26. Porter M. Clusters and the new economics of competition / M. Porter. – Harvard Business Review. – 1998. – Vol. 76, issue 6. – Pp. 77–90.
27. Rodrik D. The New Global Economy And Developing Countries: Making Openness Work / D. Rodrik. – Wasington D.C. : Overseas Development Council, 1999. – 168 p.
28. Romer P. Endogenous Technological Change / P. Romer // The Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98, No. 5, part 2 : The Problem of

- Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems. – Pp. 71–102.
29. Schott J. Free Trade Agreements: US Strategies and Priorities / J. Schott. – Washington, DC Institute for International Economics, 2004. – 472 p.
  30. Scott A. J. Regions, globalization, development/ Allen J. Scott and Michael Storper // *Regional Studies*. – 2003. – Vol. 37 : 6&7. – Pp. 579–593.
  31. Siebert H. Locational Competition: A Neglected Paradigm in the International Division of Labour / H. Siebert // *The World Economy*. – 2006. – Vol. 29, issue 2. – Pp. 137–159.
  32. Snooks G. D. Global Transition: A General Theory of Economic Development / G. D. Snooks. – Basingstoke Macmillan, 1999. – 352 p.
  33. Storper M. Globalization, Localization and Trade / M. Storper // *The Oxford Handbook of Economic Geography* / Edited by Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, and Meric S. Gertler. – Oxford (U.K.) : Oxford University Press, 2000. – Pp. 146.
  34. Trans-Pacific Partnership (TPP): 13th Round of TPP Negotiations Set for San Diego, California – July 2–10, 2012 [Електронний ресурс] // The Office of the United States Trade [Official website]. – Режим доступу : <http://www.ustr.gov/tpp>.
  35. Wannop U. A. The Regional Imperative: Regional Planning and Governance in Britain, Europe and the United States / U. A. Wannop. – London : Jessica Kingsley, 1995. – 441 p.
  36. Wong M.-H. ASEAN Competitiveness Report 2010 [Електронний ресурс] / Wong M.-H., R. Shankar, R. Toh; Foreword by Michael E. Porter. – Asia Competitiveness Institute, 2011. – 88 p. – Режим доступу : www.spp.nus.edu.sg/ACI/home.aspx.
  37. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rtais.wto.org/> – Regional Trade Agreements Information System. WTO [Official website].
  38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org> – United Nations Conference on Trade and Development [Official website].

Додаток

Таблиця 1

Результати кореляційно-регресійного аналізу розвитку внутрішньорегіональної торгівлі (X_{intra}) EU, NAFTA, ASEAN, АРТА

EU

Фактори	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти еластичності
ВВП на душу населення, млн дол. США	130,2647	1,305492
ІСТ експорт, млн дол. США	1,961292	0,152931
ПІІ (приток), млн дол. США	-0,14551	-0,277184
Чисельність населення, тис. осіб	29,04114	5,180026
$R^2 = 0,9743$		
$X_{intra} = 130,26 * GDP + 1,96 * X_{ICT} - 0,15 * FDI + 29,04 * Pop - 1483424,58$		

NAFTA

Фактори	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти еластичності
ВВП на душу населення, млн дол. США	52,40168	2,119695
ІСТ експорт, млн дол. США	5,186308	0,560561
ПІІ (приток), млн дол. США	-0,03817	-0,16249
Чисельність населення, тис. осіб	-6,20109	-3,34038
$R^2 = 0,9725$		
$X_{intra} = 52,4 * GDP + 5,19 * X_{ICT} - 0,04 * FDI - 6,2 * Pop + 1494523,34$		

ASEAN

Фактори	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти еластичності
ВВП на душу населення, млн дол. США	161,0476	1,82068
ІСТ експорт, млн дол. США	1,951287	0,492421
ПІІ (приток), млн дол. США	-0,24749	-0,76421
Чисельність населення, тис. осіб	0,035534	0,112483
$R^2 = 0,9941$		
$X_{intra} = 161,05 * GDP + 1,95 * X_{ICT} - 0,25 * FDI + 0,04 * Pop - 117405,82$		

АРТА

Фактори	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти еластичності
ВВП на душу населення, млн дол. США	79,12081	0,991164
ІСТ експорт, млн дол. США	3,253449	0,690553
ПІІ (приток), млн дол. США	-0,04201	-0,14778
Чисельність населення, тис. осіб	-0,29826	-5,20732
$R^2 = 0,9948$		
$X_{intra} = 79,12 * GDP + 3,25 * X_{ICT} - 0,04 * FDI - 0,3 * Pop + 709704,6$		

Таблиця 2

Інтегральні показники потенціалу розвитку інтеграційних процесів

Роки	Загальний інтегральний показник потенціалу розвитку інтеграційних процесів				Внутрішньорегіональна складова потенціалу розвитку інтеграційних процесів				Зовнішня складова потенціалу розвитку інтеграційних процесів			
	АРТА	ASEAN	EU	NAFTA	АРТА	ASEAN	EU	NAFTA	АРТА	ASEAN	EU	NAFTA
2000	0,1268	0,1549	0,6305	0,6057	0,0183	0,2294	0,6074	0,6341	0,2353	0,0804	0,6535	0,5772
2001	0,1361	0,1440	0,6471	0,5763	0,0290	0,2234	0,6238	0,6140	0,2431	0,0645	0,6704	0,5385
2002	0,1645	0,1335	0,6926	0,5008	0,0674	0,2251	0,6785	0,5884	0,2617	0,0418	0,7066	0,4132
2003	0,2192	0,1287	0,7159	0,4529	0,0914	0,2270	0,7013	0,5679	0,3470	0,0304	0,7305	0,3380
2004	0,2725	0,1336	0,7289	0,4362	0,1076	0,2245	0,7143	0,5548	0,4374	0,0427	0,7435	0,3177
2005	0,3015	0,1392	0,7243	0,4395	0,1097	0,2272	0,7106	0,5554	0,4934	0,0513	0,7380	0,3236
2006	0,3200	0,1407	0,7241	0,4216	0,1075	0,2263	0,7111	0,5261	0,5325	0,0550	0,7372	0,3170
2007	0,3559	0,1327	0,7210	0,4180	0,1394	0,2274	0,7274	0,5307	0,5725	0,0380	0,7146	0,3053
2008	0,3671	0,1181	0,7230	0,3968	0,1487	0,2121	0,7373	0,5157	0,5855	0,0240	0,7087	0,2779
2009	0,3849	0,1218	0,7098	0,4145	0,1495	0,2107	0,7261	0,5372	0,6203	0,0328	0,6935	0,2918
2010	0,3898	0,1298	0,6881	0,4298	0,1487	0,2224	0,7156	0,5671	0,6310	0,0373	0,6607	0,2924
2011	0,3956	0,1144	0,6830	0,4337	0,1490	0,1975	0,7220	0,5813	0,6423	0,0313	0,6440	0,2861

Стаття надійшла до редакції 25 серпня 2014 р.